

ВІДГУК

офіційного опонента доктора культурології, доцента

Яковлева Олександра Вікторовича

на дисертацію Лисинюк Марини Віталіївни

«Мова як форма буття української культури»,

представлену до захисту на здобуття наукового ступеня

доктора філософії за спеціальністю 034 – культурологія

Головна культурна проблема ХХІ століття полягає в тому, що домінуючий сьогодні процес глобалізації може обернутися навіть повною втратою національної самобутності народів, а головне завдання культурного розвитку – в тому, щоб окремі, навіть найменші, культурні локуси не загубилися в ході універсалізації сучасного світового культурного простору. Сформована нація усвідомлює свою єдність та має свою історичну пам'ять, за допомогою якої сприймається її минуле в якості основи теперішнього та майбутнього. У національній самосвідомості зв'язок часів розуміється як єдина безперервність, контакт з минулим. Мова, як дзеркало культури відображає не тільки реальні умови життя людини, але й суспільну самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, систему цінностей, нарешті, світовідчуття. У мові зберігається найширший спектр культурних цінностей: у лексиці, у граматиці, у прислів'ях, приказках, у фольклорі, в художній і науковій літературі, в різних формах письмового та усного мовлення. Як транслятор та носій культури, мова передає саму суть національної культури з покоління в покоління, як інструмент культури використовує закладений до мови менталітет, культурні коди народу, що користується цією мовою як засобом спілкування, відповідно формуючи особистість людини, носія мови. Таким чином, мова займає особливе місце у сфері людської культури – для осмислення її

співвідношення з іншими формами культури, для розкриття власної специфіки, визначення місця і значення в людському бутті необхідно виходити на найширший рівень наукового аналізу, не обмежуючись лише лінгвістикою.

У сьогоденних соціально-історичних умовах, коли свобода і незалежність суверенної України опинилися під загрозою, а справжні національні цінності, які століттями живили прагнення народу до вільного та справедливого устрою, стають рушійною силою успішного соціокультурного розвитку країни, вельми актуальним для сучасної української науки стає проведення неупередженого цілісного культурологічного дослідження феномену мови як форми буття національної культури, засобу становлення та розвитку національного культурного простору, яке здійснене у дисертації Лисинюк Марини Віталіївни «Мова як форма буття української культури». Багатьма дослідниками «визнається й обґрунтовано доводиться нерозривний зв'язок мов і культур як основних компонентів етнокультурної ідентичності на основі репрезентативної функції мови» – аргументовано стверджує автор представленої наукової розвідки на сторінці 53 дисертації.

Дослідження пані Марини Лисинюк має вельми ґрунтовну джерельну та методологічну основу – праці зарубіжних і вітчизняних дослідників, які були використані у процесі осмислення окремих складових предмета дослідження, методологічних підходів до розуміння культурних феноменів, національної культури, мови, мовної картини світу, особливостей національно-історичного розвитку України. Зокрема, наявність вагомих джерелознавчих засад дисертації підтверджується відповідними позиціями у списку використаних джерел, з яких певна кількість джерел – іноземними мовами, що представлені у культурологічному дискурсі на сторінках дослідження.

Визначення об'єкта (мова як явище національної культури) та предмета роботи (ознаки мови як універсальної форми буття національної культури), мети та завдань наукових пошуків дисертаційного дослідження зумовлені наміром і вдалою спробою з'ясувати роль мови у розвитку національної культури та на прикладі української писемності розкрити значення мови у національно-культурній ідентифікації українців відповідно до сучасної парадигми культурологічного знання. Для досягнення мети і розв'язання дослідницьких завдань наукової розвідки залучено широке коло методологічних підходів, принципів та методів, сформованих у сучасній науці. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні міждисциплінарного підходу в межах парадигми системності й наукового плюралізму, що передбачає звернення до методологічних підходів, синтезованих з різних галузей гуманітарних наук з метою глибшого проникнення в сутність досліджуваного феномена та отримання максимально повного знання щодо нього.

Підкреслимо, що дійсно беззаперечною є наукова новизна дисертації Марини Лисинюк, оскільки у процесі обґрунтування теоретико-методологічних засад та вирішення проголошених завдань дисертації в дослідженні: *вперше*: окреслено значення української мови у процесі збереження національної ідентичності в умовах соціальної двокультурності протягом ХІХ ст.; з'ясовано сутність взаємовпливу цивілізації як соціальної системи і мови як найважливішого комунікативного та інформативного засобу людської діяльності та роль української мови у міжцивілізаційних культурних процесах; поставлено питання про розвиток української мови та її функціонування в умовах бікультурності українського суспільства; *удосконалено*: уявлення про мову як форму буття української культури, як засіб трансляції культурного досвіду, який впливає на людину через закладену в мові картину світу, світосприйняття тощо; знання про особливості сприйняття українського

мовного питання громадськими та науковими колами Російської імперії; *набули подальшого розвитку*: уявлення про неоднозначність ставлення до української мови в середовищі української та російської еліт в колоніальний період у контексті офіційної ідеології Російської імперії. Знання про суспільно-культурні погляди діячів українського руху XVIII – початку XX ст., зокрема представників письменства на статус української мови та шляхи її розвитку.

Реалізація мети та завдань дослідження досягається поступово, логічно і послідовно в усіх розділах дисертації. У першому розділі дисертаційної роботи автором окреслено стан наукового розроблення проблеми та визначено методологічні підходи до її аналізу, розглянуто феномен мови у контексті існування національних культур. У розділі Марина Лисинюк слушно зазначає, що «мова є універсальною формою культури, вона виконує роль інтегруючого механізму різних культурних форм в єдину цілісну систему. Змістовий зв'язок базисних елементів мови з предметними формами людської діяльності розкривається діяльнісною теорією, і дає змогу їй бути загальною формою вираження людської культури, історично визначеного способу людської життєдіяльності» (с. 51-52 дисертації).

Другий розділ роботи дисертації присвячений дослідженню характеру взаємовпливу цивілізації і мови, розкриттю специфіки мовної картини світу, аналізу мови як етнокультурної ознаки. Дисертанткою слушно зазначається, що цивілізаційні концепції та пов'язані з ними трактування мовної проблематики не можуть дати достатніх методологічних інструментів для аналізу всіх труднощів і взаємовпливів цивілізаційного та лінгвістичного процесів. Але окремі лінгвістичні висновки можуть бути використані в більш широкому дослідженні проблем мови і цивілізації, зокрема, ті, що стосуються прагматичної орієнтації мови, використовуваної в цивілізаційному дискурсі,

характерних для неї тенденцій до стандартизації, формалізації та спрощення мовних засобів. «Фундаментальне етносозберігаюче значення мови підтверджує і те, що саме втрата мови тягне за собою зміни в інших компонентах етнічної структури: втрачаючи мову, народ перестає психологічно усвідомлювати свою ідентичність, культурну винятковість, самотність і поповнює кількісно інші, мажоритарні етноси», – підсумовує Марина Лисинюк на сторінці 113 дослідження.

У третьому розділі наукової розвідки дисертантка звертається до міждисциплінарного наукового дискурсу щодо становища української мови зазначеного періоду, аналізує розпорядчі документи Російської імперії щодо української мови, з'ясовує роль і значення письменства у процесі формування національно-культурної ідентичності українців. У тексті аргументовано доводиться, що укази та розпорядження російської влади і російської церкви у XVIII–XIX ст. про обмеження та заборони вживання української мови стали одними з чинників поступового поглинання українських земель, ліквідації основ національно-культурного життя і адміністративної автономії України. У другій половині XVIII ст. починають відбуватися якісні зміни в українському літературному мовному процесі. Відповідно Марина Лисинюк зазначає, що «при цьому перехід від старої до нової якості в українській мові відбувався не шляхом повного розриву з попередніми традиціями, а внаслідок часткового їх переосмислення, опрацювання» (с. 151-152 дисертації).

Мова виступає важливим елементом формування етнічності, у якості звичайного засобу комунікації, що є однією з основних умов етногенезу взагалі. Саме це підкреслює Марина Лисинюк на 167 сторінці дисертаційної роботи: «Механізм формування етнічних спільнот – це комплекс різних і, перш за все, мовних комунікацій. Без цього неможливе створення будь-якої спільноти людей, хоча мова, як і інші, окремо взяті ознаки етносу, не може бути визнана беззастережною умовою у визначенні

кордонів етнічної групи. Роль мови полягає не у використанні її в якості критерію, на основі якого проводяться межі між етнічними групами за принципом: де закінчується простір однієї мови, починається інша етнічна група. Такий жорсткий принцип непридатний для практичного застосування в багатомовних суспільствах, адже індивіди і цілі народи володіють різними мовами і в залежності від ситуаційного контексту використовують різні мови».

Прогресивні діячі української культури розглядали мову як зв'язувальну ланку між освіченою частиною суспільства і широкими верствами населення – підсумовує дисертантка, а українські інтелектуали відіграли провідну роль у формуванні національної ідентичності: «Літературна і наукова діяльність П. Куліша, І. Нечуй-Левицького, Т. Шевченка та інших були скеровані на формування української літературної мови й розширення сфери її вжитку» (с. 170 дисертації).

Взагалі, слід відзначити, що дисертаційна робота Марини Лисинюк відзначається фундаментальністю та ґрунтовністю дослідження. Структура дисертації є чіткою, а її логіку підпорядковано вирішенню сформульованих дослідницьких завдань. Основні наукові результати, висновки і рекомендації дослідження є достовірними внаслідок оперування досконалим теоретико-методологічним інструментарієм та залученням значного масиву фактичного матеріалу, наукових положень і концептуальних підходів. Використаний автором значний обсяг джерел інформації надає обґрунтованості, достовірності та об'єктивності висновкам і узагальненням роботи.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів є беззаперечним та полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути залучені для поглиблення навчальних курсів і написання навчально-методичної літератури з теорії та історії культури, культурології та ін. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані також

для здійснення корекції соціокультурної політики в державі – в розробці різноманітних проектів у сфері культури і державних програм з розвитку української мови, актуальних для сучасної мовної ситуації в Україні.

Отже, виходячи з аналізу основної частини дисертації, можна констатувати, що мета дисертаційної роботи в ході здійснення дослідження досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею. Результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною і практичною значущістю.

Вагомість та інноваційна спрямованість ідей дисертації Марини Лисинюк, їх практична важливість для національної науки і соціокультурної практики підштовхує до деяких зауважень та запитань.

Шановна пані Марино, дуже приємно, що у своїй дисертації Ви звертаєтесь до сучасної вітчизняної та світової наукової думки. Це стає зрозумілим навіть при першому погляді на список використаних Вами джерел. Але зауважимо, що звертаючись до проблематики національної ідентичності, варто було б приділити більше уваги дослідженням багатьох науковців, наприклад Р. Брубейкера, М. Гібернау, Н. Пелагеші та інших, які глибоко розробляли цю тематику. На жаль, ні в списку літератури, ні в тексті дисертації ці автори не згадуються.

Наступне, Ви оперуєте у своїй роботі такими поняттями, як «простір» та «час» і звертаєтесь до наукової спадщини відомого дослідника культури М. Бахтіна. Чи застосовували Ви концептуальну теорію хронотопу (часопростору) М. Бахтіна під час здійснення свого дослідження?

Зрозуміло, що доля і умови проживання різних етноспільнот, які розмовляють окремими мовами, дуже часто контрастно відрізняються у безлічі нюансів та аспектів. Виходячи з цього, виникає питання: чи можна констатувати, що саме мова формує певні відмінності в етнонаціональному мисленні та способі життя народів різних лінгвокультурних традицій?

Наступне питання стосується культури і мови як інструментів колективної пам'яті та етносвідомості, які виробляють певні механізми, що допомагають людині орієнтуватися у світі і зберігати ментальний досвід, накопичений протягом довготривалого часу становлення нації. Чи можемо ми стверджувати, що в історичному контексті мова виступає своєрідним засобом трансляції культурного коду нації?

У цілому, треба погодитись з тим, що дисертація Марини Лисинюк є дуже своєчасним культурологічним дослідженням, у якому представлені актуальні напрями вивчення сучасної культури, систематизований важливий дискурсивно-предметний матеріал та окреслені перспективні наукові вектори вивчення культурних смислів. Публікації за темою дисертації повною мірою віддзеркалюють зміст дослідження.

Таким чином, приходимо до обґрунтованого висновку про те, що дисертаційне дослідження Лисинюк Марини Віталіївни «Мова як форма буття української культури» за своєю актуальністю, науковою новизною, предметним змістом та теоретико-методологічною значущістю повною мірою відповідає вимогам МОН України щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 – культурологія.

Отже, Лисинюк Марина Віталіївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 – культурологія.

Офіційний опонент:

доктор культурології, доцент,

ректор Київської муніципальної академії

естрадного та циркового мистецтв

Яковлев О. В.

Менеджер з кадрів.
Смілянська Д. Є.
[Handwritten signature]